

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้า เศรษฐกิจ การศึกษา และบริการต่างๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทย การเพิ่มของประชากรเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงการขยายตัวของเชียงใหม่อย่างสม่ำเสมอ ในอดีตความเจริญทางการค้าในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง กลายเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้พระยามังรายขยายอำนาจของพระองค์ลงมายึดครองเขตนี้ และได้เลือกเป็นสถานที่ประทับของพระองค์แทนเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก โดยในปีพ.ศ. 1829 พระองค์ได้ย้ายมาสร้างเมืองกุมกามเป็นที่ประทับแห่งใหม่ และสุดท้ายได้ย้ายจากเมืองกุมกามมาสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นที่ประทับอย่างเป็นทางการถาวรในพ.ศ.1839¹

เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์มังรายได้สถาปนาพระราชอำนาจของพระองค์ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงแห่งนี้แล้ว ได้มีความพยายามที่จะส่งเสริมให้บริเวณนี้ มีการแลกเปลี่ยนทางการค้ามากขึ้น เพื่อให้ความสำคัญกับการอำนวยความสะดวกแก่ผู้คนที่มาค้าขายยังเมืองของพระองค์ เป็นต้นว่าทรงสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเพื่อให้การเดินทางของผู้คนจากเมืองต่างๆ ที่เข้ามาค้าขายเป็นไปอย่างสะดวกและปลอดภัยขึ้น การเห็นความสำคัญของการตลาดในฐานะศูนย์กลางการค้าขายในเมืองของพระยามังราย กลายเป็นภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งในรัชสมัยของพระองค์ ทั้งนี้เพราะเมื่อพระองค์สร้างเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.1893 นั้น ทรงโปรดให้สร้าง “ตลาด” ไปพร้อมๆ กับการสร้างกำแพง คูเมือง หอรบ ยุ้งฉาง โรงช้างม้า และราชวัง ตลาดการค้าในเชียงใหม่จึงกลายเป็นสถานที่บรรดากลุ่มคนจากที่ต่างๆ มาชุมนุมแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นจำนวนมาก กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้มีทั้งที่เป็นคนพื้นเมืองล้านนา และคนจากดินแดนต่างๆ ได้แก่ไทยใหญ่ จีนฮ่อ ล้านช้าง และจากเมืองท่าทางตอนล่างทั้งเมืองท่ามอญและเมืองท่าอยุธยา สินค้าที่พ่อค้าจากเมืองท่าเหล่านี้ซื้อจากตลาดในเมืองเชียงใหม่ ประกอบด้วยเครื่องเงิน ข้าว และสินค้าของป่าจำพวกหนังสัตว์ เขาสัตว์ น้ำผึ้ง ครั่ง กายาน และรัก เป็นต้น²

พื้นที่การค้าในอดีตอยู่ติดกับการสัญจรทางน้ำ คือบริเวณริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออกซึ่งเป็นย่านชุมชนจีนที่เก่าแก่อยู่ติดกับวัดเกตการาม จนกระทั่งการค้าทางเรือของเชียงใหม่ได้สิ้นสุดลง เมื่อมีการสร้างสถานีรถไฟเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2464 ผู้คนจึงหันมาขนส่งสินค้าทางรถไฟแทน จึงเกิดตลาดการค้าขึ้นที่ริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณตลาดวโรรสในปัจจุบัน จัดได้ว่าชุมชนตลาดวโรรสเป็นชุมชนการค้าเก่าแก่แห่งหนึ่งของเชียงใหม่ ในวาระเริ่มแรกมีลักษณะคล้ายตลาด (กาด)^{*} ภาคเหนือทั่วไป คือเป็นลานโล่ง ที่มีแม่ค้าเป็นส่วนใหญ่ หาบกระจาดใส่สินค้า ส่วนมากเป็นผัก ผลไม้ อาหาร เข้ามานั่งขายตั้งแต่เช้าตรู่ พอสายๆ สินค้าก็หมดตลาดก็ “วาย” ภายหลังในสมัยของเจ้าแก้ววรวรดิษฐ์เจ้าผู้ครองนครและพระวรราชา เจ้าดารารัศมี เข้ามาพัฒนาตลาด ขยายพื้นที่ สร้างห้องแถวไม้ ซึ่งต่อมาเป็นที่ตั้งแถวให้เช่าโดยรอบตัวตลาด บริเวณภายในมีการปรับปรุงสร้างร้านค้าหลังคามุงกระเบื้องดินเผาทรงสูงเป็นมุม 45 องศา แบบโบราณรวม 3 หลัง สำหรับคนขายประจำ

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2541).

² อุษณีย์ รัชไชย, ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทย พ.ศ. 1839-2310, (กรุงเทพฯ:

* “กาด”เป็นภาษาพื้นเมืองล้านนา หมายถึง ตลาด

มีร้านขายอาหาร ขายน้ำแข็ง ขายเสื้อผ้า เครื่องใช้ โรงค้าทั่วไปมีตูดอยู่ มีลักษณะเป็น “โรงทิม” ไม่ชวนให้เข้าไปซื้อสินค้า บริเวณที่เหลือเป็นตลาดสด พื้นเป็นดินบดอัดแน่น ในฤดูฝนหรือเวลาฝนตก น้ำท่วมจะกลายเป็นโคลนเฉอะแฉะ

สำหรับตลาดต้นลำไยที่อยู่ติดกับตลาดวโรรสนั้นมีงบประมาณจำกัด ตอนแรกเริ่มได้มีการสร้างตึกแถวห้องแถวไม้ชั้นเดียวทางฝั่งแม่น้ำปิง ตอนกลางเป็นตลาดสด มีแท่นยกพื้นสำหรับพ่อค้า แม่ค้า หาบแร่ แบบเดียวกับตลาดวโรรส แต่ยังไม่มีการค้าในสมัยแรกๆ ต่อมามีการเปลี่ยนระบบการบริหารจากเจ้านายฝ่ายเหนือมาเป็นการบริหารโดยพ่อค้าคนจีน ซึ่งส่งผลให้เกิดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม แต่สภาพบ้านเรือนและชีวิตผู้คนจากอดีตสู่ปัจจุบัน ยังมีให้ได้ศึกษากัน โดยเฉพาะจุดศูนย์รวมของชุมชน คือ วัดเกตการาม เป็นวัดที่ชาวจีนทั้งย่านวัดเกตการาม รวมไปถึงย่านตลาดวโรรสและตลาดต้นลำไย ซึ่งอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำปิงนิยมมาทำบุญกัน สาเหตุเนื่องด้วยมีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่กันอยู่แทบทุกวัน ชาวตลาดวโรรสและตลาดต้นลำไยมักไปซื้อสินค้าจากฝั่งย่านวัดเกตมาขาย³

จนกระทั่งได้เกิดไฟไหม้ตลาดวโรรสและตลาดต้นลำไยซึ่งเป็นพื้นที่ติดกัน ในวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2511 อาคารถูกไฟเผาผลาญจนหมดสิ้น รัฐบาลพิจารณาเห็นสมควรให้ประกาศ พ.ร.บ. ควบคุมเขตเพลิงไหม้ถือโอกาสขยายถนน ทางเท้า และทำถนนให้เรียบแม่น้ำปิง ตลาดถูกเวนคืนพื้นที่ ทำให้ตลาดวโรรสเดิม 6 ไร่ เหลือเพียง 4 ไร่ ตลาดต้นลำไยเดิม 5 ไร่ เหลือ 3 ไร่เศษ ทั้งสองตลาดไม่อาจเรียกร้องเอาค่าประกันไฟได้ นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ ดังนั้นเพื่อหาทุนมาสร้างตลาดใหม่จำเป็นต้องสร้างตึกแถวชายหรือให้เช่า จึงได้มีการออกแบบทั้งสองตลาดสูงหลายชั้นเพื่อให้ได้พื้นที่มาอย่างพอเพียง และได้ออกแบบลักษณะโครงสร้างหลังคาเป็นแบบพื้นเลื้อย เพราะสามารถให้แสงสว่างภายในได้ดี ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีอาคารลักษณะนี้ให้เห็นในประเทศไทย นับว่าตลาดวโรรสเป็นต้นแบบของตลาดสดในยุคต่อมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ อนุ เนินหาด. สังคมเมืองเชียงใหม่ ทุน 3, (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์ , 2545).

1.2 ตลาดวโรรสในปัจจุบัน

1.2.1 สภาพแวดล้อมทางกายภาพพื้นที่บริเวณตลาดวโรรส

ตลาดวโรรส ถือได้ว่าเป็นตลาดที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2453 จากอดีตที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางน้ำโดยมีเจ้าเมืองคอยดูแล จนมาถึงปัจจุบัน พ.ศ.2546 ที่ย่านการค้าเปลี่ยนไปกลายเป็นขนส่งทางบก เกิดย่านการค้าใหม่ขึ้นหลายแห่ง แต่ตลาดวโรรสก็ยังคงดำเนินกิจการตลาดอยู่ และยังคงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ตลอดมา

ตลาดต้นลำไย เป็นตลาดที่เกิดขึ้นภายหลังตลาดวโรรส ตั้งอยู่ติดริมน้ำปิงซึ่งอดีตบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งช่วงเมรุมาก่อน ตลาดต้นลำไยจัดเป็นตลาดชาวบ้าน ก่อสร้างโดยนายอูย แซ่เหลียว ถือได้ว่าเป็นตลาดที่อยู่คู่มากับตลาดวโรรส อีกทั้งสินค้าของ 2 ตลาดก็แตกต่างกัน คนที่มาตลาดก็จะต้องเดินข้ามไปมาระหว่างตลาด 2 แห่งนี้เสมอ ทำให้ทั้งตลาดวโรรสและตลาดต้นลำไยมีความสัมพันธ์กันโดยปริยาย

ปัจจุบันตลาดวโรรสเป็นที่รู้จักของคนในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน ที่จะต้องมาจับจ่ายซื้อของฝากกันที่นี่ ทำให้สภาพพื้นที่มีการค้าขายสินค้าหนาแน่น หลากหลายชนิด มีการขยายตัวทางการค้ามาอย่างต่อเนื่อง และเนื่องจากมีการใช้งานมายาวนาน แต่ขาดการดูแลรักษาที่เหมาะสม ในปัจจุบันตลาดทั้งสองจึงมีสภาพทรุดโทรมอย่างมาก พื้นที่โดยรอบตลาดมีการใช้ที่ดินที่ขาดระเบียบแบบแผน ที่เหมาะสม

จากการสังเกตเบื้องต้นพบว่า พื้นที่บริเวณตลาดวโรรส มีปัญหาหลักๆ 3 ด้าน ดังนี้

- 1) ปัญหาด้านกายภาพ ได้แก่ ปัญหาการทรุดโทรมของอาคารเก่า อาคารที่ขาดการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลเสียต่อทัศนียภาพโดยรอบ ปัญหาระบบการสัญจรในพื้นที่ ปัญหาความแออัดของพื้นที่จำหน่ายสินค้า และปัญหาการใช้ที่ดินอย่างไม่เป็นระบบ ส่งผลให้เกิดความยุ่งยากในการบริการสาธารณูปโภค
- 2) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาน้ำเน่าเสีย แสงสว่างภายในอาคาร ระบบระบายอากาศ ปัญหาขยะมูลฝอย
- 3) ปัญหาด้านสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ ปัญหาขาดการจัดการ ดูแลในพื้นที่ ปัญหาการจัดการหาบเร่แผงลอย ปัญหาความปลอดภัยในการเข้ามาใช้พื้นที่ ทำให้เกิดเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดอาชญากรรม

1.2.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนตลาดวโรรส

จากอดีตที่ตลาดวโรรสเป็นศูนย์กลางด้านการค้า ทำให้เป็นพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจสูง แต่ปัจจุบันพบว่าเศรษฐกิจในพื้นที่ตกต่ำลง ซึ่งเป็นสาเหตุมาจาก การจราจรที่ติดขัด ความแออัดในย่านการค้าทำให้เกิดความไม่สะดวกในการติดต่อค้าขายและการขนส่งสินค้า เป็นปัญหาเกี่ยวกับความสะดวกสบายและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย และผู้เข้ามาใช้บริการในพื้นที่เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับอีกหลายพื้นที่ที่สำคัญในตัวเมืองเชียงใหม่ รวมถึงบริเวณพื้นที่เป็นจุดผ่อนผัน ทำให้มีผู้เข้ามาขายมากขึ้นและขาดการจัดระเบียบ ซึ่งจำเป็นต้องมีการปรับปรุงกิจกรรมการค้า หาบเร่แผงลอยให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชน ที่มีอยู่เดิม ซึ่งที่ผ่านมาไม่มีการพัฒนาหรือปรับปรุงพื้นที่บริเวณนี้ แต่จะเป็นการขยายตัวของพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ในพื้นที่อื่นมากกว่า ทำให้ขาดแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ และปัจจุบันมีการเกิดศูนย์การค้าแห่งใหม่ขึ้นบริเวณชานเมืองส่งผลต่อเศรษฐกิจของชุมชนตลาดวโรรส ให้ลดลงด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 ศึกษาลักษณะและสภาพทางด้านกายภาพ ของพื้นที่บริเวณตลาดวโรรสในปัจจุบัน
- 1.2.2 ศึกษาสภาพปัญหาของพื้นที่บริเวณตลาดวโรรส ครอบคลุมปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ของผู้ค้าขายและผู้ให้บริการ
- 1.2.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตลาดวโรรสกับชุมชนโดยรอบและกับพื้นที่ย่านการค้า ในระดับย่านและเมือง
- 1.2.4 เสนอแนวทาง ในการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่บริเวณตลาดวโรรส ให้สอดคล้องไปกับการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ โดยยังอนุรักษ์และส่งเสริมตลาดให้เป็นองค์ประกอบหลักของย่านการค้าเก่าแก่ของจังหวัดเชียงใหม่ ได้ต่อไป

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตการศึกษาของชุมชนตลาดวโรรสนี้ แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ

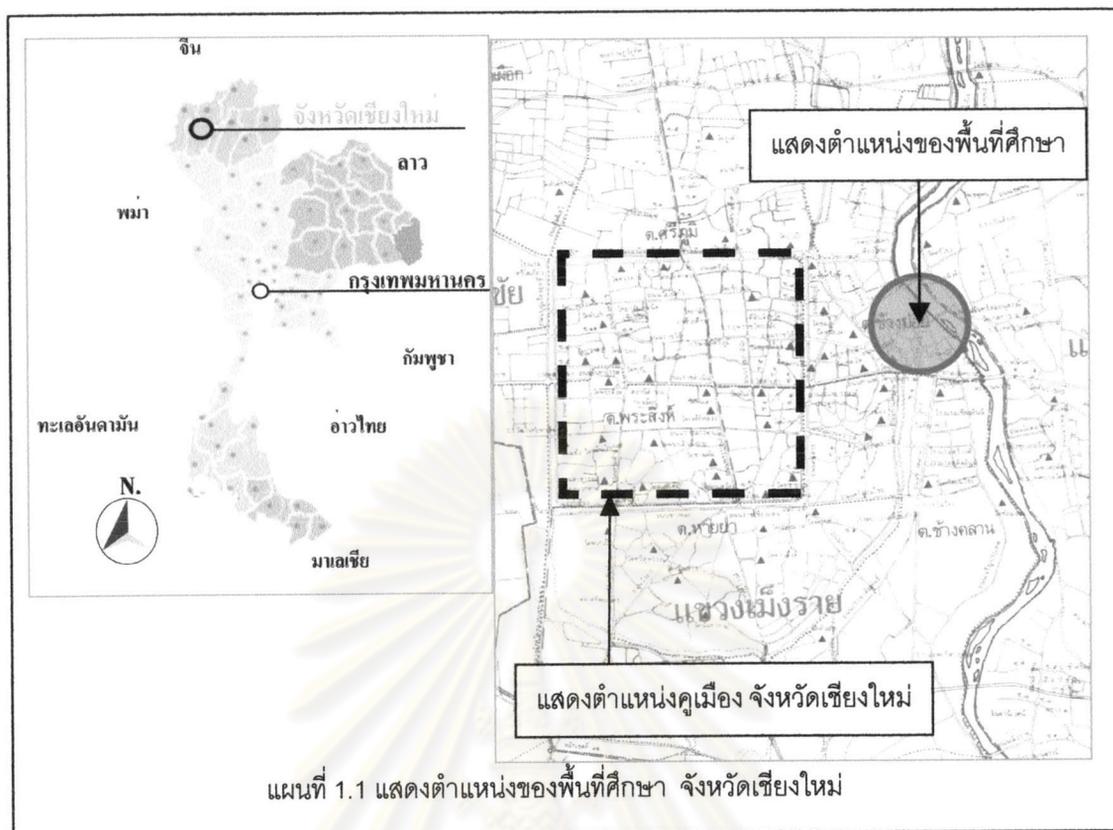
1.4.1 ขอบเขตประเด็นศึกษา

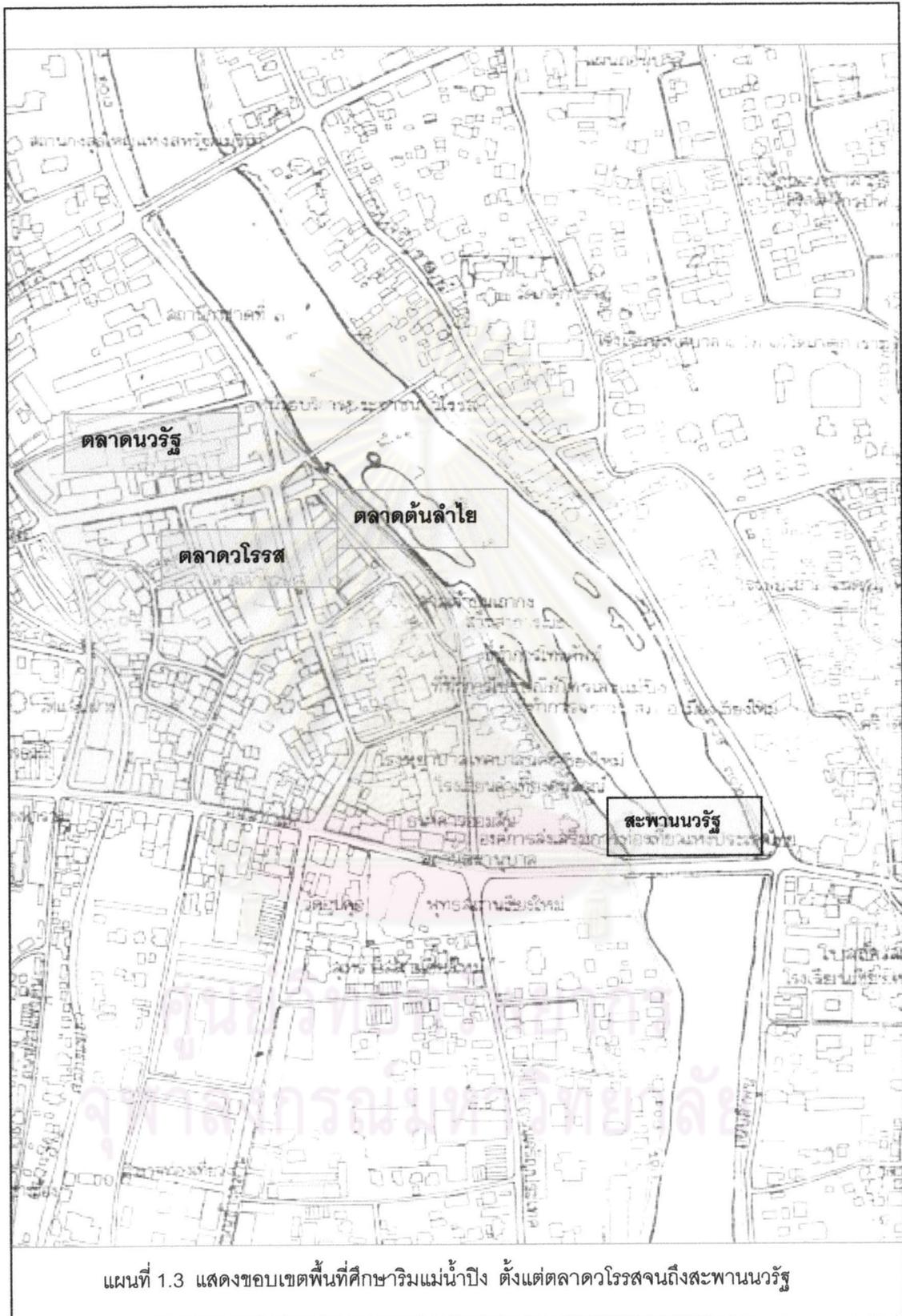
- 1.4.1.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานพื้นที่ศึกษา ตามประกาศผังเมืองรวมครอบคลุมนโยบายเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ เพื่อให้ทราบถึงบทบาท สภาพปัญหา ข้อจำกัด ตลอดจนศักยภาพในการพัฒนารวมถึงแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับโครงการ
- 1.4.1.2 ศึกษาย่านการค้าที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่บริเวณตลาดวโรรสได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง
- 1.4.1.3 ศึกษาแนวความคิด แนวทางในการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ย่านการค้าและชุมชนโดยรอบ เพื่อเพิ่มศักยภาพของพื้นที่ และทำให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนในอนาคต

1.4.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก แนวแกนเหนือ-ใต้ เริ่มตั้งแต่ตลาดนครรัฐ มาถึงบริเวณสะพานนครรัฐ ครอบคลุมพื้นที่ย่านการค้าของตลาดวโรรส ตลาดต้นลำไย และตลาดนครรัฐ ส่วนแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก เริ่มตั้งแต่ริมฝั่งแม่น้ำปิงไปจนถึงถนนกำแพงดิน ครอบคลุมชุมชนจีนตรอกเล่าโจ้ว ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่อยู่ด้านหลังตลาดวโรรสด้วย (ดูแผนที่ 1.1-1.3 ประกอบ)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.5 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา

ขั้นตอนการศึกษาประกอบด้วย

1.5.1 การรวบรวมข้อมูล

1.5.1.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น (ทุติยภูมิ)

- ตำแหน่งที่ตั้ง ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ
- การใช้ที่ดินบริเวณพื้นที่ศึกษา และพื้นที่โดยรอบ
- เส้นทางคมนาคม หลัก ,รอง (ทางบก,ทางน้ำ) การเข้าถึงพื้นที่
- ระบบพื้นที่ว่าง (Open space system)
- ตำแหน่ง nodes สำคัญ ๆ โดยรอบพื้นที่
- กฎหมาย ข้อกำหนด ควบคุมการใช้พื้นที่รวมถึงการก่อสร้าง

1.5.1.2 การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (ปฐมภูมิ)

ก) ข้อมูลด้านลักษณะทางกายภาพ

- ลักษณะทางสถาปัตยกรรม (Morphology) ความสูง, ขนาด, รูปแบบ, วัสดุ, โครงสร้าง, มวล, आयुอาคาร และสภาพอาคาร
- การสำรวจทางสายตา (Visual survey) มุมมอง, ทิศนัยภาพ, ที่หมายตา (Landmark) และ ความต่อเนื่องของอาคาร (Skyline)
- กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ข) ข้อมูลด้านลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจชุมชน

- ประชากรกลางวัน-กลางคืน
- การย้ายเข้า-ออก ของผู้คนในพื้นที่
- วิถีชีวิต ชีวิตประจำวัน
- กลุ่มเชื้อชาติ เครือญาติ ศาสนา
- โครงสร้าง ระบบองค์กรชุมชน ความผูกพันภายในชุมชน
- ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน

1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

- ก) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกิจกรรมการใช้พื้นที่บริเวณตลาดวโรรส กับสภาพแวดล้อมของชุมชนในปัจจุบัน
- ข) รูปแบบสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนตลาดวโรรส และการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมต่างๆ
- ค) ลักษณะการใช้พื้นที่ทำกิจกรรม กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีผลต่อรูปแบบทางกายภาพ

1.5.3 การสังเคราะห์ข้อมูล

พิจารณา สรุปประเด็นปัญหา โอกาสในการพัฒนา และข้อจำกัดในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณตลาดวโรรส

1.5.4 ข้อเสนอแนะทางการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่บริเวณตลาดวโรรส

นำเสนอแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่ รวมถึงขั้นตอนในการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่, ผู้รับผิดชอบโครงการ, ระยะเวลาดำเนินการ และงบประมาณในการดำเนินการ

1.6 แหล่งที่มาของข้อมูล

1.6.1 แผนที่ และภาพถ่ายอากาศจากกรมแผนที่ทหาร จากฝ่ายวางแผนเทศบาลนครเชียงใหม่

1.6.2 ข้อมูล สถิติ เอกสารที่ได้รวบรวมไว้แล้วจากหน่วยงานราชการ เอกชน เช่น

- สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
- สำนักงานแผนและนโยบายสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- ที่ว่าการเทศบาลนครเชียงใหม่
- กรมที่ดินจังหวัดเชียงใหม่
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.6.3 ข้อมูลในการสำรวจภาพสนาม โดยการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่น กลุ่มแม่ค้าพ่อค้าในพื้นที่และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานในชุมชน

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 การพัฒนาพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้จะสามารถทำให้ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่หรือบุคคลที่สนใจ ได้เข้าใจถึงความสำคัญและประโยชน์ของโครงการฟื้นฟูเมือง

1.7.2 การพัฒนาพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นย่านการค้าแบบดั้งเดิมให้มีความทันสมัย เป็นการเพิ่มศักยภาพของพื้นที่ทำให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่มีรายได้มากขึ้น และผู้เข้ามาใช้บริการได้รับความสะดวกสบาย

1.7.3 การพัฒนาพื้นที่ศึกษาจะช่วยฟื้นฟูพื้นที่บริเวณตลาดวโรรส และส่งเสริมภูมิทัศน์ของเมืองเชียงใหม่ ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีในการดำรงชีวิต

1.7.4 การพัฒนาพื้นที่ศึกษา จะเป็นตัวอย่างในการพัฒนาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เสื่อมโทรมของพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมที่อยู่ติดแม่น้ำแห่งอื่นๆ ต่อไป

1.8 สรุปแผนผังขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

